

IFJ. SIPKA SÁNDOR

A „tanári személyiség” kérdése Németh László kapcsán

Tanár Szüleim emlékének ajánlom

A „Tanító, a Tanár, a Mester”, a „tanítás” a „nevelés” fogalmi már a legkorábbi emberi közösségekben kialakultak a folyamatos társadalmi fejlődés eredményeként és fenntartójaként. Az előző generációk ismereteinek, szellemi és anyagi értékeinek átadása a fiatalabbaknak az ősi ösztönökön túl a társadalmat fenntartó és megújító pedagógiai tudománnyá és gyakorlattá fejlődött az évezredek alatt. Minden kor és helyzet kitermel és létrehoz kivételesen szerencsés alkutú és sorsú személyeket, akikben a „Jó Tanár” a „Mester” példája a legmagasabb fokon ölt testet. Pál apostol a tanítói tevékenységet az apostoli és prófétai küldetés után a harmadik legnagyobb isteni, kegyelmi ajándéknak tartja. „Mindegyikben van csodatevő erő.”¹ Egy ideálisan működő társadalomban a szellemi élet a filozófusok, óvónók, tanítók, szaktárgyat oktatók és tudós professzorok munkájának fogaskerékszerű összekapcsolódását jelenti. Az új ismeret átadásának ténye, a megismertetés élménye és a jó erkölcsi példa egyaránt meghatározó része az eredményes tanításnak. Hatékonyságának mércéje az, hogy a tanulóban mennyire alakul ki a további tanulási és tudásvágy, a diák megismeri-e az igényes munkavégzés gyakorlatát, technikáját, és átveszi-e a jó erkölcsi mintákat. A kivételesen jelentős tanári személyiségek megismerése azért is tanulságos, mivel a „kivételesenben” néha markánsabban ismerhetők fel az „általános” törvényszerűségek, mint a „szokványosban”.

Németh László tanári (óraadó) tevékenysége 1945–48 között Hódmezővásárhelyen, a Református Gimnáziumban a magyar pedagógiatörténet több szempontból kivételes eseménye. Mind az orvosi végzettségű, de már országosan elismert író tanári életformája, mind az általa itt végzett, egyéni oktatási kísérlet a sajátos, háború utáni zavaros időszakban kivételesen szerencsés ajándék volt az író, a tanítványok és az egész város számára.

A családjával Békésre került Németh László 1945 nyarán nagyon nehéz és bizonytalan körülmények között élt. A különböző álláskeresési kísérletei eredménytelenek voltak. Már kezdődtek a politikai támadások is ellene. A szeptemberi Vásárhelyre kerülésének azonban fontos előzményei voltak. Az író szoros szálak fűzték már 1943-tól a városhoz, elsődlegesen a Református Gimnáziumban létrejött „Tanyai Tanulók Otthonához”, ahol tehetséges tanyai diákok bentlakásos támogatása zajlott az országban egyedülálló módon. Ezt a szívéhez közel álló, kis intézményt kezdte segíteni a *Cseresnyés* című drámája bevételén túl a háború végéig évi 2000 pengővel. Ez szoros emberi kapcsolatok fenntartását is jelentette a gimnázium néhány tanárával és diákjával. (A kollégium felvette tiszteletből a *Cseresnyés* nevet Édesapám javaslatára). Így értesült az író az egyik kiváló diáktól, Kristó Nagy Istvántól arról, hogy a

¹ Pál első levele a korinthusiakhoz. 12, 13. Biblia, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008, 198.

gimnázium egészségktanárt keres. Mátyás Sándor tanárával együtt az igazgatóhoz, Vörös Mihályhoz fordultak, aki kérte az elnök lelkész, Márton Árpád engedélyét a meghíváshoz. A legendás válasz arra kérdésre, hogy meglesz-e az anyagi háttér az álláshoz így hangzott: „Möglősz”.

Ezután indulhatott Németh László aktív tanári tevékenysége 1945 szeptemberében mind a leány-, mind a fiúgimnáziumban már a kezdés után nemsokára – különleges módon. Bár óraadói státuszban, de minisztériumi engedéllyel pedagógiai kísérleteket végezhetett a különböző tantárgyak anyagának kialakításában. Ez a korszak 1948-ig tartott, de az író kapcsolata a várossal lazább formában 1954-ig aktívan megmaradt. „Vásárhelyt az a nem várt kései felfedezés tette a »boldogság« szigetévé, hogy hisz én nem vagyok olyan szerethetetlen ember, akármilyen szegénységben, mellőzöttségben – szívek napsütésében éltem, egy egész város vett körül szeretetével.” „Először éreztem szeretetre méltónak magam”. Így emlékszik a Naplójában.² De fontos megjegyzés az is: „Vásárhelyen, hacsak középiskolában is, egyetemi szinten folyt a játék.”³

Németh László a középiskolai tanítást 1946–48 között nagyon komolyan vette. Egy leányosztálynak, a „Drága jó nyolcadiknak” érettségizető tanára volt, de két szempontból is különleges módon. A miniszteri engedély birtokában egyéni oktatási kísérletet végezhetett, emellett írói hivatása egyik legaktívabb és legnehezebb szakaszát élte meg a városban. Ez kemény próbatételt, bonyolult, élethelyzetet, de számos új témát is jelentett neki. Pontosan jellemzi a helyzetet Grezsa Ferenc megállapítása: „Vásárhely: pániktól szaggatott idill”.⁴ Az írói termés lenyűgöző. A tanulmányok: *A tanügy rendezése, Óraadók királysága, Iskola Kakas-kúton*, továbbá anyagok a *Megmentett gondolatok* és *Az én katedrám* tanulmánykötetekhez; majd a drámák: *Pusztuló magyarok, Eklézsia megkövetése, Husz, Széchenyi*, és a regények: *Iszony, Égető Eszter*.

Miket ír Németh László Vásárhelyről és itteni tanárságáról? „A legelső s tán a legfontosabb, hogy itt a magam törvényén éltem”; „Ellenségeim, amikor Vásárhelyre számúztak, a legnagyobb jót tették velem, olyan helyre vetődtem, ahol közel öt éven át úgy éltem, ahogy szerettem volna”. „Olyan selyemhernyó voltam (ez volt a »büszkeségem«), aki az országban a legkevesebb eperlevelet fogyasztja s a legtöbb selymet adja.” „Apám tanár volt, egyike a ritka, boldog tanároknak. Mint őt, engem is tanárrá formált a természet. Mint író is, tanár voltam voltaképpen, együtt tanuló, ahogy a tanárságot értelmeztem”. „Ritkán adatik meg, hogy egy ember ötvenfelé egész műveltségét megújíthatja.”⁵

A pedagógiai kísérletben az újdonságot a társadalom és természettudományi tárgyak összevont tanítása jelentette, melyekhez hozzákapcsolta a különböző termelési ágak gyakorlati ismereteit is. Mindegyikben a történelmi megközelítést követte. Az irodalom, filozófia, művészetek élményt adó átadását nagyban segítette az adott korba illesztő, szintetizált bemutatás. A természettudományok ismereteinek összekapcsolását a fizika, kémia, biológia, egészségügy egymásra építése jelentette. Ezek előkészítése hatalmas energiát igényelt. Egy-egy tanórára volt, mikor öt órát készült „Laci bácsi”, ahogyan a diákjai hívták. A cél a „lappan-

² Németh László: *Magam helyett*. Gályapadból laboratórium. Homályból homályba II.. Magvető és Szépirodalmi, Budapest, 1977, 266.

³ Uo., 25.

⁴ Grezsa Ferenc: *Németh László vásárhelyi korszaka*. Szépirodalmi, Budapest, 1977, 17.

⁵ Németh László: *Vásárhelyi séták*. Kiadatlan tanulmányok. Magvető, Budapest, 1968, 96–113.

gó képesség kibontása” volt a „szenvedély órától-óra történi csiholásával”, és „kilátni egy új szellemi tájba”. „A részleteket elég, ha tudja, hol találja meg a tanuló”. Ugyanakkor a nagy, összevont tantárgyalkotásoknak nemcsak azt a hasznát látta, hogy erőt és időt takarított meg, hanem a hatás is mélyebb volt. „Egy hat órás tárgyban nem kétszer, de négyszer annyira kerítettem hatalmamba az osztályt, mint három órában”. „Az ilyen oktatás nemcsak tudást ad, hanem ugyanakkor erkölcsöt, a történeti hely tudatosítása felelősségérzésre nevel, a hely imperativusát oltja be; a munka tapasztalati megismerése szakmai bezárkózás helyett munkás-megbecsülést, szolidaritást ébreszt az emberekkel.”⁶ A katedrán világműveltséget adó Tanár emellett a legszigorúbb „dolgozatjavító” volt a tantestületben. Minden dolgozathoz két-három soros megjegyzést fűzött.

Nagyon nagy tekintélye volt a tanárok között is. Ahogy a tanártárs Édesanyám mondta: „Méltóságot adott a pedagógiának, hogy ő is úzte a varázslatot”. Az óráit rendszeresen látogatták a kollégák, de igazgatói engedéllyel egy-egy iskolán kívüli érdeklődő is. „Ámulva álltak a fal mellett”, ahogy Mátyás Sándor emlékezett erre. Elég volt, hogy megemlítse, hogy a diákszínhátszásnak milyen jelentőséget tulajdonít a tanításban. Erre négy osztály „vetekedve mutatott be” görög tragédiát, magyar, angol és francia drámát. A *Cyrano* utolsó felvonását franciául is, születésnap ajándéku adták „Laci bácsinak”.

A tanár Németh László pedagógusi hitét az a szemlélet táplálta, hogy „kerülni minden beavatkozást az ifjú életébe, ne én, az anyag nevelje őket. Ülünk be együtt, tanár és osztály egymást tiszteletben tartva, az óra üvegharangja alá, s hason az ismeret izgalma, illata: Vörösmarty »Előszava«, a periódusos rendszer megfajtése.”⁷ Apró, de lényeges adalék, a diákjai it „magázta”, egyedülként a tanárok között.

A tanárban „felserkenő pedagógiai eroszt” Németh László az *Iskola Kakaskúton* című, utópia jellegű elbeszélésében mutatja be, amiben megjelenik az általam ismert magyar irodalom egyik legmeghatóbb, legfelemelőbb képe. Ez a háború után egy tanya tanteremmé alakított istállójában a falra rajzolt Magyarország térképe előtt az iskolásainak beszélő fiatal tanár, Sellye alakja: „Figyeltem az arcát, vet-e egy oldalpillantást felém, átszalad-e rajta a gondolatok forrására mutatva, az a csalafinta mosolygás, amelyet annyira pedagógusnak éreztem; de nem, nemcsak hogy nem árult el semmi ilyet, de azt a benyomást keltette, hogy nem is tud róla. Ő, mint egy költő, most csak a maga víziójáért küzdött, a titkos meleg források útjaiért, melyek végülis felfeszítik a befagyott század jégpáncéljait, s teljesen mindegy volt neki, hogy a részleteket, melyekkel ezt a látomást diákjai fejébe kényszeríti, honnét vette, még az is, hogy azok arányaikban szabatosak, történelmileg teljesen igazak-e, csak pedagógia hasznosságukat nézte, s hogy ezzel (mint ahogy tán már bennem is ez válogatta össze őket) valami döntőt mondhat el a magyar történelem apró körökben tovább vegetáló, a befagyást hősi szívek melegével föloldó jellegéről”.⁸

A tanítványairól írott kép pontos és szívmengető: „Milyenek ismertem én meg a vásárhelyi diákok? Hogy szorgalmas lett volna, azt nem lehet ráfogni; sőt, néha dolgozatírásnál, ámulatba ejtett a sok álmunka, csalafintaság, amellyel a megkívánt igazi erőfeszítést megkezdte. De erőgazdálkodásukban volt valami lírikusi; a fölhalmozott renyheség, ha valami belé-

⁶ Németh László: *A pedagógus hite*, in Uő: *Sajkódi esték*. Magvető, Budapest, 1961, 8.

⁷ Uo.

⁸ Németh László: *Iskola Kakaskúton*, in Uő: *Negyven év. Horváthné meghal. Gyász*. Magvető és Szépirodalmi, Budapest, 1974, 501–502.

jük kapott, nagy tanuló lázakban robbant ki. Jellemet, amely szigorú nevelésen, korán szerzett elveken alapult, nem sokat találtam köztük, de annak az illojális pimaszságnak sem volt nyoma, amelyből pesti iskolákban már kaptam ízelítőt. Fényes szemükben, cigányos modorukban mosolygó paktum ült a közös munkakerülésre, de a szép dolgokban való részvételre is. Volt bennük (mint már leírtam) valami bennszülött báj, mely nemcsak lekenyerezett, de remeklésre is sarkallt. Azon kívül értelmesekek is voltak. A lányok még inkább, mint a fiúk. S volt egy tulajdonságuk, amely az együtt haladást, néha az együtt száguldást lehetővé tette: erős szimat a műveltség dolgai iránt, mely, ha megfelelő táplálékot kapott, zúgolóadás nélkül vitte őket a tananyagon messze túlra. A magyar történelemnél szívesebben hallgatták a mögé vázolt újkor- és művelődéstörténetet. Szokráteész védőbeszéde jobban érdekelte őket, mint a kötelező olvasmányok, s kilátó ablakon, amelyeket a tudomány történetként tanított vegytan és biológia nyitott, szívesen néztek ki a tanárjukkal együtt. E tulajdonságok, amelyekben úgy hiszem, az egész vásárhelyi nép tulajdonságai öltöttek diáki formát... az idevetődő idegent, ha volt érzéke rá, úgy megejtette, hogy el sem tudott menni többet, vagy ha elment, mint a meleg iszapból kiemelt, egy életen át fázott utána.”⁹ Ezek 1961-ben írott gondolatok.

A napi hírek jelenleg a COVID-19 betegség rohamos terjedéséről szólnak az egész világon. Egyik fő kérdés, hogy az internetes távoktatást miként szervezik meg a különböző országok az általános iskoláktól az egyetemekig. Remélhetőleg ez csak átmeneti és rendkívüli állapot. Ebben a vészhelyzetben ez valóban megmenti az oktatás összeomlását, fenntart bizonyos ismeretátadási folytonosságot. Ugyanakkor tudni kell, hogy semmilyen, kizárólagosan technikai eszköz által közvetített oktatási forma hosszú távon sohasem pótolja vagy közelíti meg a „tanár-diák és osztályközösség” közvetlen kapcsolatának, örök pedagógiai egységének, a kölcsönös serkentésen alapuló összhatását. Ezt fontos hangsúlyozni egy olyan korban, melyben egyre terjed az egyéni szabadságot túlhangsúlyozó, a közösségi felelősséget és kultúrát gyengítő ideológiák divatja. Ebben a helyzetben a „tanári személyiségnek”, és különösen az erkölcsi példaadásnak, mint Németh László-féle alapkritériumnak, már csak az említése is néha abszurdumnak, nosztalgianak vagy fekete humornak tűnik. Németh László tanári személyiségének kiemelkedően markáns egyéni színeiben egymást segítették a lenyűgöző írói, művelődéstörténeti¹⁰ és „a minőséget nemzeti modellként” működtető¹¹ erkölcsi tulajdonságai. Aktív tanársága idején bőkezűen, a legmagasabb szinten mutatta magából ezeket. Apjához hasonlítva magát viszont nem tartotta „igazán jó tanárnak”, mivel ezt a hivatást ő nem életre szólóan vállalta, hanem „kísérletként”, egyszeri „kalandként” élte meg. Az „igazi jó tanárról”, apjáról viszont ezt írta: „Legigazibb tanári erénye azonban mégis csak az ma a szememben, hogy nem akart mást, csak tanár lenni... Apámnak nem volt más komoly becsvágya, mint az, hogy jó órákat tartson... Szent az, aki megadja magát a jelennek. Nem a szenvedés neveli rá az örökös önmagát adásra, a kárpótlást nem váró ajándékozás enyhe mámora vezeti végig az életen.”¹²

⁹ Németh László: *Hódmezővásárhely*, in Uő: *Sajkódi esték*, i.m., 369–395.

¹⁰ Imre László: *Nemzetépítő művelődéstörténet*. (Németh László hagyománysemlélete), in *Németh László a magyar művelődéstörténetben*. Szerkesztők: Balogh Csaba és Falusi Márton, Impresszum MMA MMKI, E-könyv, Budapest, 2020, 15–19.

¹¹ Görömbei András: *Modell értékű nemzeti minőség*. Németh László: Sorskérdések, in *Alföld* 1990/10, 64–72.

¹² Németh László: *A jó tanár*, in Uő: *Sajkódi esték*, i.m., 342–354.

A „tanári személyiség” kulcsszerepének vizsgálata a pedagógiatudományban jelenleg is intenzíven folyik mind igényesebb módszerekkel és megközelítésekben.¹³ Szerencsére még ma is számtalan jó példát lehet találni országosan és világszerte (főleg a speciális kollégiumokban) a hatékony tanári munkára, különösen a kis közösséget formálni tudó nevelőknél. „A közösségformálás és a problémamegoldási képesség fejlesztése az osztályban a tanulók között,” talán ez válik a „tanári személyiség” felértékelődő elemévé ebben a korban, amikor mindennemű információszerzés lehetősége az internet és digitális technika révén egyre jobban közkinccsé válik. Az emberi, erkölcsi tulajdonságok fejlesztésében, a nevelésben, jellemformálásban az aktív közösségi élet súlya fog növekedni várhatóan. Ám sejthető, hogy ez a kor és a várható jövő nem kedvez az oktatás és erkölcsi nevelés „eroszát” együttesen megélő, markáns tanári személyiségek tömeges kialakulásának. Ugyanakkor minden, pedagógiával gyakorlatban foglalkozó személyben valamilyen szinten mindkettőnek működni kell. Az elemi iskolában érvényesül talán legerősebben egy jó tanító személyének a „varázsa”. Az általános iskolában már nagyobb súlyt kap a szakmai tudás átadása, jó személyiségminta, közösségformálás. A középiskola nagy feladata, hogy a műveltség hatása által a diák felismerhesse a saját személyisége sorsdöntő elemeit és a közösséghez tartozás jellemformáló örömét. A jó egyetemi oktató a szellemi „begyűjtást,” elmélyülési vágyat és egy hivatás igényes vállalásához és műveléséhez szükséges módszereket adja át. A különböző szakmák oktatói és nevelői gyakorlatában ugyanezek az elvek működnek évszázados tradíciók és megújulási irányzatok ötvözetében. Talán két típusa elkülöníthető a tanári személyiségnek. Az egyik az, aki a tanulásra serkentést főként azzal éri el, „ahogyan tőle tanulni lehet”. Míg a másik az, „akinek a figyelméért, szeretetért tanulni érdemes”. A kiválóaknál e két hatás együtt érvényesül.

Németh László tanári teljesítménye megismételhetetlen, kivételes csúcs a hazai pedagógia történetében. A magas szintű példában világosan nyilvánulnak meg az ismeretátadás, a tanulásra serkentés és az erkölcsi példaadás tanári személyiséget meghatározó alapelemei. Ő biztos volt az általa létrehozott, erős szellemi és emberi tanár–diák kapcsolat közvetlen erejében. (Az érettségi előtti utolsó órán minden tanítványnak egy pár soros „útravaló” verset adott). Kétségei voltak azonban ennek a hatásnak a tartósságáról. Mivel Édesanyám a „Drága jó nyolcadiknak” osztályfőnöke volt, hosszú évekig tudtam követni a „lányok” későbbi sorsát. Az iskolai hatás tartósságát illetően megdöbbentő felismerésre jutottam egyikük váratlan halálakor az irodalomórák és a megismert, megélt erkölcsi példák évtizedek múlva ható, sorsdöntő erejéről, az igazságkereső Szókratész kapcsán. „Megbuktam” – kezdte búcsúlevelét a Szókratész módján méregpohárhoz nyúló, magánéletében megcsalt egykori tanítvány, aki nem tudta tovább elviselni az életet a hosszan kettős életet élő, „az Ő Édenkertjét” meggyalázó, jellemtelen, képmutató férje mellett. A tanár és a tanított példa hatásának életre szóló, katartikus emléke itt nemcsak a saját magának kiosztott öngyilkos, „iskolai” érdemjegy volt, hanem a tragikus görög példa erkölcsi szintjének tisztasága, magassága és cselekvő méltósága is: „DE VAN ERRE VÁLASZOM!”

Debrecen, 2021. január 20.

---

¹³ Bárdos Jenő: *A kreatív tanári személyiség*, in *Pedagógiai Szemle* XXXV. 1985/7–8 szám, 753–758.